

sek s kihatnak az egész nemzet életére; ez hoz változatosságot a szellemi és a testi foglalkozásba, edzi a testet s az egészség javára van; ez tanít meg a keresetre és a munka s a munkás megbecsülésére.

Az öntevékenységnek, önművelésnek és önállóságnak valóságos melegei az iskola kebelében fennálló s virágzó ifjúsági egyesületek és klubok, melyek részben ami önképzőköreinkre emlékeztetnek, de a valóságban ezeket mind szervezet mind siker dolgában messze túl szárnyalják, mert valóságos iskolái az önkormányzatnak (*self-government*). Minél magasabb fokú az intézet, annál komolyabb, önállóbb és sokoldalúbb ez az öntevékenység, mely természetesen mindkét nemre kiterjed. Vannak irodalmi-, ének-, zene-, sport- és vitaegyesületeik, külön könyvtári-, folyóirat- és színházbizottságaik; rendeznek vitéstélyeket, színjelölásokat, szerkesztenek lapot, melyet helyenként maguk illusztrálnak és nyomtatnak; csupán napilap 14 van, a folyóiratok közül a «Harvard Crimson» 66. kötetéig jutott.¹ Annak a hatalmas szerepnek csírája, amelyet az amerikai életben az újságok és folyóiratok visznek, már az iskolában fellelhető, ahol az ifjúságot erre mintegy tervszerűen készítik elő. Erre vonatkozó dolgozatokra, mint pl. *The influence of the Press* (a sajtó befolyása) nem egyszer akadtam a kiállított füzetekben.

KEMÉNY FERENC.

(Vége következik.)

A NÉPOKTATÁS ÚJ RENDJE.²

Igen tisztelt uraim és hölgyeim!

Mindnyájunk lelkében felmerül e pillanatban a kérdés: lesz-e törvény a közelebbi jövőben a Berzeviczy-féle törvényjavaslatból? Ennek a kérdésnek bátorodom jelen felszólalásom elején kifejezést adni; mert ha nincs reményünk ahhoz, hogy a javaslat a változott politikai viszonyok miatt a közel jövőben törvénné váljék, akkor a most már időszerűtlenné vált témát vegyük le a napirendről; ha

illető s az eddiginél külön hely biztosíttassék, közeli szomszédságban, Bécsben is alakult a minap egy «Arbeit» című egyesület.

¹ A főiskolai klubokról l. *Magyar Paedagogia* III: 140—144. lap. — Amerikanisches Studentenleben v. Albr. Penck (Neue Freie Presse, 1905 január 23).

² Ember Jánosnak az orsz. középiskolai tanár-egyesület székhely-négyhelyi körének 1905. évi február hó 11-diki ülésén tartott szóbeli előadása.

azonban nem veszítettük el a reményünket, én — az ügy jelentőségére való figyelemmel — bátor leszek kissé tüzetesebben szólni a tárgyhoz.

Nekem az a reményem, hogy a Berzeviczy-lexet a politikai válság nem temeti el; mert akár a 67-es alapon állók koalíciója ad kormányt az országnak, akár az ellenzék szövetkezése, ezen kérdés dűlőre juttatásának kötelezettsége alól egyik sem térhet ki. A 67-eseket kötelezei az eddigi akció, a szövetkezést kötelezni fogja az a körülmény, hogy a viszonyok kényszerítő erejénél fogva belpolitikai kérdések megoldására lesz első sorban utalva. Tehát ezt az immár sürgőssé vált kérdést mindjárt az elsők között kell megoldania. S a fonalat ott kell felvenni, ahol azt a Berzeviczy kezéből a sors kivette, miután a kultúra terén tabula rasat csinálni nem lehet, a létező alapokat, melyekre építeni kell, mellőzni nem szabad. Az új tárgyalásnak — meggyőződésem szerint — a Berzeviczy-féle törvényjavaslatból kell kiindulnia, ennél fogva ezzel a tervszettel foglalkozni időszertű is, szükséges is.

Hogy a törvénytervezet vezető gondolataira rámutathassak, szíves engedelmmel egy kissé elől kezdem a dolgot. Visszamegyek a most reformmunka alá vett népoktatási törvény keletkezésének első idejére, 1848-ra. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikknek főgyökerei 1848-nak oly gazdagon termő talajában vannak. Azok a nagy idők vetették meg alapját a magyar modern népoktatásnak is.

A hazafiak lelkét áthatja az a gondolat, hogy az alkotmány sáncaiba befogadott százezrek tudjanak élni a *szabadsággal*. Gondoskodni kell tehát a nevelésükről. Törvénnyel kell szabályozni a népoktatást. Megszületik az első kultuszminiszternek báró *Eötvös József-nek* törvényjavaslata. A törvényjavaslatnak, mely 1848-nak augusztus havában tárgyalatik, vezető gondolata a *szabadság*. A 48 : XX. törvénycikk már meg van, ám azért nem nyomul előtérbe a *tanító állam*, hanem a *tanító község* s a *tanító egyházak* állanak a homloktérben.

Némelyek ugyan előtérbe akarják állítani a tanító államot, a vezérek azonban — Kossuth hatása alatt még a doktrinár Eötvös is — s velük a túlnyomó többség más nézeten vannak. A múlt időknek keserű tapasztalásai után még az államhatalom birtokosainál is idegenkedéssel találkozok az állami mindenhatóság gondolata. Még élénk emlékezetben vannak azok a szolgálatok, amelyeket a municipális intézmények a nemzetnek a vele szembe helyezkedő állam ellen tettek. Az állami feladatok körét nem hajlandók a népoktatásra kiterjeszteni.

1847 augusztus 3-ikán megszólal báró Eötvös József. A többek között így nyilatkozik: „... ha *szabadságot* akarunk, a *szüléknek* s

ezek összeségének, a községnek befolyását kizárni nem lehet. S a tapasztalás is azt mutatja, hogy a népnevelés ott virágzik legjobban, ahol ily befolyás létezik.

Augusztus 5-ikén így szól Kossuth: «Ami a népnevelésre adatik, adatik a civilizációnak és a szabadságnak. De mindennek alapja a községben van; kérem tehát az előttem szólókat, ne törüljék ki a községek morális individualitását. Én bár végzetemnél fogva miniszter, részemről nyilvánítom, hogy *nekem olyan hatalom nem kell, mely a falusi csordásig minden rendelkezést a kormány kezébe ad*».

A 48-iki eseményekben beállott nagy fordulat, mely a harctérre szólította a hazafiakat, megszakította a törvényszerzés békés munkáját. Az Eötvös törvényjavaslata, melyet az alsóház már letárgyalt volt, nem szaporíthatta a halhatatlan idők alkotásainak számát.

Megtörténvén a kibékülés a nemzet és király között, a gondviselés akaratából ismét az a nagy férfiú vette át a kultúra vezetését, aki 48-ban a vallás- és közoktatásügyek élén állott. Az önrendelkezési jogát visszanyert nemzet legelső teendői közé sorozta a népoktatás törvényes rendezését.

Eötvös ott veszi fel a fonalat, ahol azt 48-ban az események a kezéből kiragadták. A 48-iki törvénytervezetet, gondolatait, kereteit megtartja, azokat bővíti, rendezi, de lényegében nem változtat rajtok.

A szabadság gondolata még mindig vezérgondolat, a tanító-állam még mindig nincs előtérben. Mint iskolafentartó a község áll az első helyen, utánna jönnek az egyházak. Végül ott van az állam is, mint egy pénzes jó nagybácsi, aki segít ott, ahol segítségére nagy szükség van.

Az 1868. évi XXXVIII. t. c. általánosan ismeretes; ismertetése tehát felesleges. Elég róla annyit mondani, hogy minden hiánya és fogyatékossága mellett is szinte nem remélt lendületet adott a magyar népoktatásnak.

Megteremtette az új tanítóképzőket, melyekbe a tehetségesebb ifjak nagy sokaságát kecségtette. Életet adott sok jó községi iskolának. Versenyt támasztott a különböző jellegű iskolák között. Alapot adott az állami iskolák kifejlődésének. Megteremtette a modern tanítói osztályt s azt a magyar néptársadalom tényezőjévé tette; a köznép műveltségét nagy mértékben előmozdította.

A törvény fogyatkozásai azonban elég hamar nyilvánvalókká lettek. Ezen fogyatkozások főleg a következők: hiányosak a népiskolai hatóságokra vonatkozó intézkedései; nem intézkedik a magyar nyelv tanításáról; nem rendezi kellőképen a tankötelezettség kérdését; nem biztosítja az egész vonalon a tanítói fizetést s ezzel az erőtlen kis községekben és egyházközségekben állandósítja a tanítói nyomorúságot.

Ezekon a hiányokon három törvénnyel próbál segíteni a törvényhozás.

Első közöttük a népiskolai hatóságokról szóló 1876 : XXVIII. t.-c. A második a magyar nyelv kötelező tanításáról intézkedő 1879. évi XXVI. t.-c., végül a harmadik a községi és hitfelekezeti tanítók fizetés-ügyét rendező 1893 : XXVI. t.-c.

Az utóbb említett t.-c. szerzése a legnagyobb lépés, mely 1868 óta a népoktatás érdekében történt. Ezen törvényeikk jótékony hatását csak azok tudják kellőképen méltányolni, akik a szegény politikai és egyházközségek népnevelését a törvény előtt és életbeléptetése után összehasonlították. A megfigyelésnek és ellenőrzésnek hivatott és kötelezett munkásai tehetnek róla tanubizonyosságot, hogy a magyar állam jövődjé szempontjából gyümölcsözőbb befektetést nem tett az 1893. évi XXVI. t.-c. alapján kiadott állami segélyezésnél.

Az említett három törvény a népoktatási törvénynek észlelt s imént említett hiányait kellőképen meg nem szüntette. Csak enyhítette a bajokat.

A magyar nyelv kötelező tanításához fűzött remények részint a nem magyar tannyelvű iskolák nyomoruságos helyzete, részint a törvény sanctiójának hiánya miatt nem mentek teljeseedésbe. A tankötelezettség nem érvényesített. Itt is a sanctió hiánya észleltetett. De nem volt megoldásnak tekinthető a tanítói fizetésnek a 93. évi XXVI. t.-c. alapján történt rendezése sem. 1868-ban *megoldás* lett volna a fizetésrendezésnek e módja és mértéke, ám 25 évvel későbbben csak rövid időre enyhíthette a bajokat.

A revízió gondolata egyre sűrűbben foglalkoztatta az elméket, különösen a személyileg is érdekelt népoktató munkások körében.

Sok szó esett a revízióról, hanem a revízióra vonatkozó tervek és javaslatok szerves alakot nem öltöttek. Legalább olyat nem, mely a tárgyalásoknak alapul szolgálhatott volna.

Egy férfiúnak a lelkében alakult ki tisztán és a maga teljes összefüggésében a revíziónak gondolata: a *Berzeviczy* Albertéban. Kialakult még akkor, amikor alig lehetett kilátása arra, hogy mint miniszter, tervét a megvalósulás útjára viheti; kialakult 1896-ban, midőn az országos tanügyi kongresszuson előadást tartott. Csak természetesen kell tehát tartanunk, hogy mihelyt a politikai viszonyokban beállott fordulat őt ismét a kulturális munka élére állította, cselekvéshez fogott és egyik kiváló tanácsosa, *Halász* Ferenc és másoknak támogatásával formába öntötte a revízióra vonatkozó gondolatait s azoknak megvalósítása érdekében a kellő lépéseket megtette.

Az ismeretes Berzeviczy-féle törvényjavaslat céljaiban nagy és nemes alkotásnak ígérkezik, amely eszközeiben is nagy haladást mutat.

A népoktatás terén eddig észlelt hiányok nagy részének megszüntetésére van hivatva. Ha törvénnyé lesz, előbbre viszi, sok tekintetben megoldja a magyar nyelv tanításának kérdését, dülőre viszi a tankötelezettség ügyét, a megoldáshoz közel viszi a tanítóképzést, rendezi a fizetésügyet s a felügyelet kérdését.

De elegendőképen-e? Mielőtt erre a nagyjelentőségű kérdésre feleletet próbálnánk adni, lássuk mit mondanak mások? Mit mond az a *szaktanácskozmány*, mely a Lex-Berzeviczyt 1904. május hó 27. és következő napjain tárgyalta?

A szaktanácskozmány a reform körül érdekelt egyházi, politikai és társadalmi tényezők kitünőségeiből állott. Nem lesz érdektelen megismerkedni ezen kitünőségek nézeteivel egyrészt azért, hogy megismerkedjünk a vezető-gondolatokkal, a szellemekben 1868 óta végbe ment változásokkal, másrészt pedig azért, hogy nyitott ajtót ne döngessünk, olyan kívánalmakat, mint saját kívánalmakat ne támaszszunk, amelyeknek mások már talán a siker kilátásával kifejezést adtak.

A gondolatokban gazdag, nemes hazafias érzésekben tündöklő tanácskozást a miniszter magas szárnyalású tájékoztató beszéddel vezet be. Eleve jelzi a miniszter, hogy amit a javaslat nyújt, azt némelyek kevésnek, mások soknak fogják találni; de épen ez mutatja, hogy a javaslat a helyes úton halad. A javaslat szövegezése nem végleges. A javaslatokat megfontolás tárgyává teszi s azoknak esetleges fegyelfelvételére elől el nem zárkozik.

A megindult tanácskozás széles mederben folyt. A következő szempontok domborodtak ki belőle: A népoktatás elvi alapjai; nemzeti és nemzetiségi tekintetek; a tankötelezettség kérdése; az elemi iskola két tagozatának ügye; a fizetés, a fegyelfelvétel ügye; a tanítóképzés és képesítés kérdése; egységes népoktatási törvénykönyv szerkesztésének ügye.

Lássuk ezeket a szempontokat külön-külön a szaktanácskozmány megvilágításában.

A figyelmes szemlélőnek mindennek fölött az a nagy és mélyreható változás ötlük szemébe, mely csak 1868 óta is az elvi alapok körül a lelkekben végbe ment.

Maga a törvénytervezet elméletben ugyan még nem tért le a régi alapról, ámde tényleg azt a gondolatot igyekszik megvalósítani, hogy a népoktatás *állami feladat*. A szabadság gondolata eltűnt, helyét elfoglalta a nemzeti eszme, mely a tanító állam által jut méltóképen kifejezésre.

Városhy Gyula püspök tisztán látja s az általa képviselt közoktatási érdekek nevében sokalja a törvényjavaslatba foglalt állami befolyást, az államosítás útját látja abban.

Vele szemben *Tuba János* kevesli az állami befolyást, de számotvetve a viszonyokkal legalább annyit szeretne kimondani, hogy a népoiktatás állami feladat.

Ugyanezt a felfogást vallja *Komjáthy Béla*.

Boöthy Zsolt, érintetlenül hagyván az elvet, meg akarja őrizni «a kulturális munka formáinak, irányainak szabadságát», hogy a felekezetek anyagi és erkölcsi ereje úgy a tevékenységben, mint az ellenőrzésben az ügy javára továbbra is érvényesüljön.

A 48-as és 68-as korszak szellemét legjobban megközelíti a *Bárczy István* felfogása, aki így nyilatkozik: «A kulturnemzetek modern felfogása szerint a gyermeknevelés és tanítás ügye *nem kizárólagos állami feladat*. Ez a jog természet szerint a *szülőket* illeti meg első sorban».

A tanító község és egyház gondolatának elhalványultát és a tanító állam gondolatának erőre jutását ez a kis rántálás is igazolja. Még inkább igazolta volna egy esetleges szavazás, mely túlnyomó többséggel a *Tuba* és *Komjáthy* által kifejezésre jutott felfogás mellett nyilatkozott volna.

Egyébiránt a tanácskozásnak tengelyét a nemzeti szempont képezte. A haladást, melyet e tekintetben a javaslat képvisel, mindenki elismeri. A legtöbbben azonban kevesellik. Csupán a két román érsek: *Metianu János* görög-keleti érsek-metropolita és *Mihályi Viktor* görög-katholikus érsek sokallják.

Metianu pädagogia ellenesnek mondja a magyar nyelv oly mérvű tanítását, amint azt a törvénytervezet kontemplálja. Az a nem magyar anyanyelvű gyermek, aki anyanyelve mellett még egy nyelv megtanulására szoríttatik, vissza fog maradni a közismeretekben. A javaslat kívánalmai különben is ellentétben vannak az 1868. évi XI. t.-c.-ben biztosított nemzetiségi jogokkal.

Hasonló a *Mihályi* érsek felfogása. Új érveket azonban álláspontjának védelmére nem hoz fel; csak azt hangsúlyozza, hogy — amint a franciaországi legújabb események igazolják — valamely nemzet egynyelvűsége nem elegendő biztosíték arra, hogy a polgárok egymást megértsek.

Az érsekek ellenvetéseire *Láng Lajos* és *Halász Ferenc* adtak érdemleges választ. A statisztika ténybeli adataival bizonyították, hogy a magyar nyelv tanulása meg nem akasztja a tanulót a közismeretek elsajátításában, viszont a magyar nyelv nem tanulása nem segíti a tanulót a közismeretekben. Szomorú példái ezen igazságnak éppen a görög-keleti és görög-katholikus román iskolák, melyeknek tanulói úgy a magyar nyelv tanulásában, mint a közismeretekben legkisebb sikert mutatnak fel.

Tegyük hozzá még mi azt, hogy ha a magyar nyelv elsajátítása miatt kisebb eredményt tudnánk is elérni a közismeretekben, nemcsak nemzeti és állami szempontból, hanem a leendő polgár boldogulása szempontjából is sokkal nagyobb értéket adtunk a magyar nyelv ismeretében a tanulónak, mintha csak anyanyelvén valamivel több közismeretnek juttattuk volna birtokába.

Egyébiránt a Metianu által felhozott pædagogiai nehézség legyőzése a gyakorlati pædagogia feladata, mellyel meg is birkózik kellő sikerrel. Rendesen azon az úton, hogy a gyermek új fogalmait mindjárt kezdetben magyar szavakhoz köti.

A további felszólalások során kidomborodik az a felfogás, hogy a magyar nyelv szeretete, terjesztése és a hazafiság fogalma egy fogalom. Csak Metianu és Mihályi érsekek szerint kettő.

Polónyi Géza állami iskolát kíván az olyan helyekre, ahol 20 %-ra emelkedik a magyar anyanyelvű tanulók száma. «Ilyen területen nem fogadok el semmiféle pénzügyminiszteri ultimátumot!» így szól.

Ennek a felfogásnak mi is híve vagyunk s a 20 %-ot 10 %-ra óhajtanók redukálni.

Vargha Gyula az állami ellenőrzés analógiájára azt ajánlja, hogy a nem magyar tannyelvű iskolákban az állam nyelve az élvezett államsegély arányában taníttassék.

Ez a felfogás nem talált visszhangra.

Antal Gábor azt a pædagogiai szempontból helyes javaslatot teszi, hogy a III. osztálytól kezdve (a nem magyar tannyelvű iskolákban) egy-egy tárgyat magyarul tanuljanak a gyermekek.

Fénáczy Ernő azt kívánja, hogy minden bizonyítvány magyar nyelven állíttassék ki. Mellette lehet a fordítás az anyanyelvre.

Meg kell itt végül említenem *Komjáthy Bélának* egy nyilatkozatát, mely a faji békesség biztosításának gondolatát foglalja magában s mint ilyen kiváló figyelemre méltó. A nyilatkozat így szól: «... amelyik percben a magyar nemzet azt látja, hogy itt levő testvéreink által a mi fajunk, államunk, magyar törekvésünk nincs veszélyeztetve, akkor több ízben kimutatott nemeslelkűsége oda fog sietni, hogy őket kulturájukban elősegítse».

Nagy eszmecserét kelt a tanácskozáson a tanítás kötelezettségének kérdése is.

Kiemelkedik itt a *tandíjmentesség* követelése. A tankötelezettség természetes konzekvenciája az általános tandíjmentesség. Az iskolakényszer és tandíjmentesség egymást feltételezik, mondja *Bartók püspök*.

Nyomósan és melegen támogatják őt *Antal Gábor* és *Zelenka*

Pál püspökök. Az utóbbi kívánja, hogy az államnak ne csak büntető, hanem áldó kezét is érezze a nép.

Közel jár hozzájuk *Nedeczey János* azzal a kíváncsisággal, hogy bizonyos *adomínimum* állapíttassék meg, melyen alól senkitől tandíj szedhető ne legyen.

Halász Ferencz védelmére kél a tandíj fenntartásának abból az okból, mert a magyar népoktatás ez idő szerint a tandíjból eredő két és fél millió korona bevételt nem nélkülözheti.

Antal Gábornak az a véleménye, hogy ez a harmadfél millió más forrásokból teremtessek elé. Vagyon arányában s ne a gyermekek arányában vettessék ki és szedessék be.

Okolicsányi László szintén az ingyenes népoktatás híve. Ha egyszer kötelező az iskolába-járás, ha szigorú büntetéssel sújtatik a mulasztás, teljesen indokolt az ingyenesség.

Nagy érdeklődéssel találkozott az a kérdés is, *kihágásnak* minősíthessék-e a mulasztás, vagy ne?

Mihályi érsek ismételtén is szót emel a kihágássá minősítés ellen. Humanitárius okokat hoz fel álláspontjának védelmére.

Barta Ödön felfogása a Mihályi értekezéséhez hajlik, bár indokai nem ugyanazok.

Polónyi Géza nem bízná a községi előljáróságra a kihágás elbírálását, hanem a bíróságra.

Okolicsányi László is tart a nép megzaklatásától, azért azt kívánja, hogy a felmentés esetei a törvénybe iktattassanak.

Berzeviczy miniszter és *Halász* tanácsos védelmére kelnek a mulasztások kihágássá minősítésének. E nélkül a tankötelezettségnek nincs sanctiója. Más helyesebb megoldás viszonyaink között nincs.

Bárczy Istvánnak az a nézete, hogy nem kell a mulasztásból folyó eljárást mindjárt a kihágáson kezdeni. Úgy véli, hogy kis összegekben megállapított, de gyorsan és energikusan végrehajtott bírságokkal is célt lehet érni.

Némethy Károly szükségesnek tartja, hogy a közigazgatási hatóságok az egész vonalon vegyék ki a részüket a tankötelezettség érvényesítéséből. Ami a kihágási eljárást illeti, óvatosságot ajánl, mert a kihágási eljárás sok zaklatással jár. A kihágás elbírálása fakultative a főszolgabíróra, vagy a községi előljáróságra volna bízandó.

Nyegre László szintén be akarja vonni a tankötelezettség érvényesítésébe a járási hatóságot.

A mi nézetünk ebben a fontos kérdésben az, hogy a kihágás kimondása nélkül is érvényesíthető a tankötelezettség, ha a végrehajtás komolysága az eljáró közigazgatási közegek ellen irányított sanctio által biztosíttatik. Mielőtt tehát a szülők ellen irányítanók a sanctiót,

a szegény népnek az iskolától való elidegenedésre új okot adnánk, érdemes volna megkísérelni, nem lehetne-e az eljáró közegek ellen irányított sanctióval, gyors eljárással célt érni?

Mihályi érsek a maga teljességében érvényben akarja tartani a népoktatási törvény 55. §-ának azt az intézkedését, hogy a tíz éven felül levő gyermekek a szorgos munkaidőben két hónapon át a mindennapi iskola látogatásának kötelezettsége alól felmentessenek.

Magyar Kázmér és *Kozma Ferenc* ezen felfogás felé hajlanak, midőn annak a kíváncsornak adnak kifejezést, hogy a viszonyokhoz kell szabni az iskolázást (a szorgalomidőt) és a szünidőt.

A tankötelezettségnek a hetedik évnél betöltésétől kezdődése mellett foglalnak állást *Tóth József*, *Libertinyi Gusztáv* és *Bárczy István*.

E felfogáshoz bátran csatlakozhatunk mi is, mert köztudomású, mennyire gyenge még a hat éves gyermek az iskolázás terheinek viselésére.

Meg kell végül emlékezni *Tóth Józsefnek* azon eszméjéről, hogy a tanyákon (a gyűjtőfogház analogiájára) *gyűjtőiskolák* segítségével vitessék keresztül a tanítás kötelezettsége.

Az *elemi iskola két tagozata* kérdésénél mint szakdolognál figyelmet keltőbb eszmék és kívánalmak kis számban merültek fel.

Nedeczey János azt kívánja, hogy aki iskolát állít, óvoda állítására is köteleztessék. Ez az eszme nem talált visszhangra.

Polónyi Géza kifogásolja közjogi szempontból s a politikai szabadság szempontjából a tervezetben foglalt eskümintát. A «császárnak» szóló hűséget és a «hivatali előljáróknak» teendő «szerezési» engedelmességi fogadalmat sokalja.

Ugyancsak ő emel szót az egy tanítóra eső tanulók számának 80-ban történt megállapítása ellen. Azt sem tartja méltányosnak, hogy a tanító évi 800 korona fizetésért díjtalanul köteleztessék az ismétlődő iskola tanítására.

Igen figyelemreméltó *Bogdanovics Lucian* budai görög-keleti szerb püspöknek az ismétlődő oktatás érdekében történt felszólalása. A püspök ugyanis azt az általános helyesléssel találkozott indítványt teszi, hogy az *ismétlődő iskola tannyelve magyar* legyen. Az a kívánsága, hogy az ismétlődő iskolák államosíttassanak, már nem találkozott olyan helyesléssel, ami természetes is; mert az elemi iskola két tagozatának ily módon való kettéválasztása, sok félreértésnek, zavarnak válnék forrásává. S ami fő, ez a megosztás nagyon sok helyen egyszerűen kivihetetlen lenne.

Kiváló érdeklődéssel találkozott a *tanítói fizetés* kérdése.

Erről már nem szól a két román főpap. Érthető okokból. Minél

kisebb a tanítói fizetés, annál tovább tarthatják meg felekezeti iskoláikat az állam nagyobb befolyásának kizárásával. Szólnak azonban mások is akik szólnak, jórészt papok.

Bartók püspök egyenlő fizetést kíván minden tanítónak. Kisebb javadalmazás mellett a felekezeti tanítók az államiakkal szemben inferioritásba jutnak.

Tökéletesen igaz. Kisebb fizetés mellett a felekezeti iskolát a java tanítók odahagyni igyekeznek. Még nagyobb lesz a tolongás az állami iskolákhoz, mint aminő ma.

Támogatja *Bartókot* püspöktársa *Zelenka Pál*, aki egyébként a fizetés mennyiségére is kiterjeszkedik. Elfogadván a tanítók álláspontját, az állami tisztviselők XI. fizetési osztályával egyenlő fizetést kíván a tanítóknak.

Antal Gábor a fizetés minimumát 1000 koronában állapítaná meg olyformán, hogy a fizetés az iskolafenntartó kívánságára 1200 koronára legyen kiegészítendő.

Komlóssy Ferenc prelátus-kanonok szintén az 1000 korona minimális fizetés mellett szól, mely fizetésnek havi előleges részletekben való kiadását kívánja.

Polónyi Géza a legkisebb tanítói fizetést 1200 koronában állapítaná meg.

Steinberger Ferenc a hitoktatók tiszteletdíját 80 korona óradíjban állapítaná meg.

Papp Elek a pénzügyminiszter képviselőjében azt a kijelentést teszi, hogy a törvényjavaslatba felvett javadalmazás a végső határt jelzi.

Kozma Ferenc a fizetés kiszolgáltatására nézve azt proponálja, hogy a fentartók készpénzben adják a tanító ily természetű járandóságait; a beszédnél a tanító aktív hozzájárulása legyen kizárva.

A fegyelmi eljárás kérdésénél *Polónyi Géza* sokallja az állam korlátlan hatalmát 28 ezrenyi tanító felett. Ezt a kérdést egyébiránt jogási szakbizottság elé kívánná utasítani.

Barta Ödön az államellenes tankönyvek használatáért a fentartó hatóságot vonná első sorban felelősségre.

Steinberger Ferenc szerint fegyelmi kereset alá volna vonandó az a tanító, vagy tanár is, aki a vallás-erkölcsi nevelést veszélyeztető szellemben tanít.

A tanítók ellen tervbe vett rendbírság ügye is szóba jövén, erre nézve a törvényjavaslat szerzője, *Halász Ferenc* azt a felvilágosítást adja, hogy az az iskola külső rendje szempontjából olyan kisebb mulasztások büntetésére való, melyekért a fegyelmi eljárás megindítása súlyos dolog lenne. Ilyen például az iskolamulasztók jegyzéke kiadásának elmulasztása.

A tanítóképzés és képesítés kérdésénél a következő észrevételek domborodnak ki:

Antal Gábor azt proponálja, hogy szűnjék meg a felekezeti tanítóképzés. Legyen a tanítóképzés s vele természetesen a képesítés is teljesen állami. Ami pénzt most a felekezetek a tanítóképzésre áldoznak, állítsanak és tartsanak fenn abból az állami képzők mellett internátusokat.

A képesítésnek a tervezet értelmében való ketté osztását nem tartja szükségesnek *Blaskovics Ferenc*. Az alapvizsga helyett elég lenne az absolutorium, — kívánja továbbá, hogy fokozatosan válják magyarrá a nem magyar nyelvű tanítóképzők tannyelve.

Antal Gábor, Fináczy Ernő, Beöthy Zsolt és Kovács János szükségesnek tartják, hogy a szakvizsgákat tárgyai magyar nyelven taníttassanak. A szakvizsgákat minden tárgyból csak magyar nyelven legyen lehető.

Bartók püspök a német nyelvet kihagyandónak véli a tanítóképző-intézet tantárgyai közül.

Beöthy Zsolt csak a nem magyar tannyelvű képzőkből hagyná ki a német nyelvet a magyar nyelv javára.

A tanácskozás során felmerül az az eszme is, hogy e revízió kapcsán *egységes népoktatási törvénykönyv* szerkesztessék.

Ezt az eszmét a maga teljességében óhajtáná megvalósítani *Hajnóczy József és Justh Gyula*.

Kevesebbel is beérné *Némethy Károly*, aki megelégednék a magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. évi XVIII. t.-c. s a községi és felekezeti tanítók fizetésének kiegészítéséről szóló 1893. évi XXVI. t.-c. beolvasztásával.

Berzeviczy Albert miniszter az egységes népoktatási kodex megalkotását most még nem tartja kivihetőnek. A népoktatási törvénynek a polgári iskolára vonatkozó intézkedései pl. érvényben maradnak a polgári iskola küszöbön levő reformjáig. Hozzájárul azonban a *Némethy Károly* javaslatához.

Szószólóra talál a cenzura gondolata is. *Firczák* püspök a törvényjavaslat céljait általános megelégedésre magasztaló beszédében felhozza, hogy a ciankáli, arzenikum s más hasonló fizikai mérgek ki vannak vonva a szabad forgalom tárgyai közül, de a szellemi mérgek, a felforgatást célzó sajtó-termékek forgalma teljesen korlátlan.

Szóhoz jut az elemi iskola kritikája is. *Rákosi* az ő megszokott szellemes modorában egy hangulatos és ötletes vezércikket mond, melyben sok tekintetben találó kritikát mond az elemi iskola tanításának eredményéről. A többek között így szól:

... egy egész életen keresztül figyelem az eredményeket és

sajnosan kellett meggyőződnöm arról, hogy a népiskola csak a leg-minimalisabb mértékben képes az írás-olvasás misztikus tudományába bevezetni a népet. Az egész, amire viszi, két eredmény. Kivételek természetesen akadnak, de most csak az átlagról beszélek. Az *egyik* az, hogy általában nyögve, izzadva, valahogy mindegyik le tudja a nevét írni, *rendesen váltókra*, a *másik* pedig hogy képes mechanice elolvasni azt, ami a kezébe kerül és képes ezt aztán — félreérteni, Hasznos olvasmány ritkán kerül a nép kezébe, hiába igyekeznek őt elárasztani a kormányok, testületek, társulatok, magánosok, mert a *socialismus* sokkal rövidebb uton férkőzik hozzájuk olyan olvasmányokkal, melyeket megérteni dolgot adna bárkinek is, de amelyeket édes félreérteni. Én tehát részemről nem azt tartom a népiskolák feladatának, hogy mechanikus dolgokra fektesse a fősúlyt, hanem arra, hogy tanítsa meg azt a növendéket arra, *hogy mire az iskolából ki-kerül, hasznosan tudjon olvasni.*»

Ime itt a középiskola szempontja. Az elemi iskola belső életrendjén kell lényegesen változtatni a középiskola szempontjából. Ám ezt törvénybe iktatni nem lehet. Ez a végrehajtásra, a rendeletre tartozik.

Meg kell itt még említeni Kovács János tanárnak a tanító-, képző-intézeti tanárok érdekeit melegen felkaroló felszólalását. Megkülönböztetően azért is, mert a *felügyeletre* vonatkozó észrevételei nem hangzottak el nyomtalanul. Nem tett positiv indítványt, de nyomatékosan hívta fel a figyelmet a tanfelügyelő qualificációjának kérdésére.

Ekként számot advám a kitünőségek szaktanácskozmányában tett, az én felfogásom szerint legjelentősebb nyilatkozatokról, kívánalmakról, a szakemberek (a tanítók) tanácskozmányáról kellene még megemlékeznem. Sajnos, nem tehetem, mert a lapok egykoru közléseit nem őriztem meg, a miniszter által a kitünőségek szaktanácskozásáról kiadott naplóba meg nincs felvéve a tanítók tanácskozásának lefolyása.

Ezen másodszori tanácskozás lefolyásáról csak annyit mondhatok emlékezés után, hogy nem annyira általános elvi szempontok, mint a részletekre tartozó praktikus kívánalmak merültek azon fel.

Ennek megemlézése után próbáljunk feleletet adni arra a kérdésre, hogy a törvényjavaslat ujrafogalmazásával mik vétettek figyelembe a szaktanácskozáson felmerült eszmékből, kívánalmakból?

Konstatáljuk, hogy *nem sok* az, ami figyelembe vétetett. S ezt csak természetesnek kell tartanunk; mert ha egy államférfiúnak a lelkében még a fontosabb részletekre nézve is olyan határozottan alakul ki egy törvényhozási alkotásnak a terve, amint az a Berze-

vicz y miniszter lelkében kialakult, a meggyőződés erejének kell tulajdonítanunk a tervhez való ragaszkodást.

Am azért a miniszter nem helyezkedik mereven elutasító álláspontra. Az elvi alapokból mit sem enged, az elvi alapokat érintetlenül hagyó részletekre nézve azonban hajlandó concessiókra.

Igy enyhítés történik a *tankötelezettség* biztosítása céljából tervbe vett szigorú intézkedéseken. Az új fogalmazás szerint a kihágási eljárás megindítása nem a megintés, hanem még két szelidebb bírság után következik. S ez jelentékeny enyhítése a kihágási eljárás szigorának.

A törvényjavaslat új fogalmazásához csatolt, széles alapokon nyugvó beható indokolás megfoghatóvá igyekszik tenni, hogy a *javalmazás* tekintetében ez idő szerint nem lehet tovább menni, mint amennyire a javaslat elmegy. Nyilatkozik a tanítóság ama kívánalmáról, hogy a tanítók a XI. fizetési osztályba soroztassanak. E követelés teljesítése éppen akkora összeggel terhelné az államkincstárt, mint a minővel terheli az összes állami alkalmazottak és közigazgatási tisztviselők fizetésrendezése, vagyis 24 millió koronával, amiből az indoklás arra a conclusióra jut, hogy a követelés ez idő szerint nem csak hogy teljesíthetetlen, hanem nem is méltányos.

Helyes elintézést nyer az új szövegezésben az *eskü* ügye.

Lényeges újítás a tanítóképzés részleténél az, hogy a nem magyar tannyelvű képzőkből a *német nyelv* a kötelező tantárgyak sorából kimarad, a magyar tannyelvű tanítóképzőkben azonban továbbra is fentartatik.

Jelentékeny újítása az új fogalmazásnak a *tanfelügyelői szakvizsgálat* beillesztése.

Figyelemreméltó változtatás az is, hogy a magyar nyelv kötelező tanításáról s a felekezeti és községi tanítók fizetésének kiegészítéséről szóló törvények beolvasztattak a törvényjavaslatba s így az egységes népoktatási kodex megalkotása felé az első lépés megtörtént.

Köztudomású dolog, hogy a törvényjavaslat végleges szövegezése époly kevéssé elégítette a tanítókat, mint az első. A Tanítók Országos Bizottsága egy memorandumban adott elégedetlenségének kifejezést.

A tanítók memorandumában első sorban a *tanítói fizetés*, másodsorban a *magyar nyelv* szempontjából tétetnek a javaslatra nyoms észrevételek, noha a kivihetőség tekintetében szó fér hozzájuk.

A fizetés dolgában az O. B. memoranduma egészen az egyetemes gyűlés határozata alapján áll, midőn a XI. fizetési osztályba sorozást követeli a tanítóság részére. E követelés jogosságát nem lehet kétségbe vonni. Akár a qualificatiót, akár a végzett, jobban mondv

végzendő munkát tekintjük, e kíváncsi jogossága nyilvánvaló. Más kérdés azonban, vajjon célt ér-e ezáltal a tanítóság? Van-e rája kilátása, hogy e kíváncsi teljességbe menjen? E kérdésekre adandó feleleteknél nemcsak a jogosság szempontja jó figyelembe, hanem az ország anyagi ereje és a tanítóság ereje is. Nekem úgy látszik, hogy egyik erő sem elég a XI. fizetési osztálynak megfelelő javadalom biztosítására. A tanítóság ereje részint a népoktató munka társadalmi elismerésében, részint az osztály által képviselt erőben nyilvánul meg. Az első megnyilvánulás a szaktanácskozmányban nem vala nagyon biztató, bizonyosság rá egyrészt a *Rákosi Jenő* felszólalása, másrészt az a körülmény, hogy a XI. fizetési osztállyal egyenlő javadalom biztosítása mellett egyedül *Zelenka* püspök emelt szót. Ami az osztálynak az erejét illeti, az iránt ne ejtsenek bennünket tévedésbe az el-elhangzó magasztaló, vagy nagy önbecsérzetet mutató szavak.

A természetben nincs ugrás, ha nem muszáj. S úgy látszik, hogy ez esetben nem muszáj.

Ami a nemzeti szempontra vonatkozó észrevételeket illeti, ezek között is vannak komoly figyelemre érdemesek. Nem az, amely állami feladatnak nyilvánítja az iskolaállítást s ennek consequentiájaként azt mondja, hogy: «Azt azonban ki kell kötni, hogy a nem állami iskolák az állami iskoláknál alacsonyabb színvonalon *nem maradhatnak*» (mintha ez csak a kikötés dolga volna!); az sem, amely a nem magyar anyanyelvű nép között az alsó osztályokban tenné kizárólagossá a magyar nyelvet s csak a felső osztályokban juttatná szóhoz az anyanyelvet, hanem az állami vizsgáló-bizottság összeállítására vonatkozó, meg az eszközök elégtelenségéről szólók.

A tervezett «állami» vizsgáló-bizottság, mintán a tanfelügyelő kivételével minden tagját lényegében a felekezeti hatóság küldi ki, nem állami, hanem «felekezeti» bizottság.

Figyelemre érdemes észrevétele a memorandumnak az is, mely a fegyelmi hatóságban képviselőleg helyet kíván biztosítani a tanítósnak.

Ezekben ismertetve a dolog historicumát, mai állását, felmerül a kérdés, vajjon minő kívánalmak mellett foglaljon állást a kör, amennyiben a szőnyegen levő törvényjavaslatnak az ügyre nézve legkedvezőbb módon történendő törvényre válaszához állásfoglalásával hozzá akar járulni?

E tekintetben az én nézetem az, hogy *mennyel kevesebb eredeti kíváncsi hangoztassunk*. Ez az eljárás nem tündöklő, de szerfelett hálás; mert ha olyan eszméket és kíváncsiakat asszimilálunk és hangoztatunk, melyeknek már mások a köztudatba utat nyitottak, félig nyert ügyünk van. A saját álláspontra tehát csak annyiban tér-

jünk, amennyiben az eddig kifejezésre jutott eszmékben és kívánalmakban nem találjuk meg mindazt, amit lényegesnek és kivihetőnek vélünk.

A szaktanácskozás során felmerült eszmékből és kívánalmakból magunkévá tehetnők a következőket:

Mindenek előtt és felett helyeselnünk kell azt az alapeszmét, melyre az *indokolás* szerint is a javaslat felépült, hogy a közoktatás nem állami monopólium; a népoktatás a történelmi jogok respektálása mellett minden tényezőnek a szükség mérvéhez képest való állami segítségével, s ahol segítséssel célt érni nem lehet, az állam közvetlen beavatkozásával kell, hogy tovább fejlődjék. Vagyis amint *Bárczy István* a szaktanácskozáson megjegyezte, «a népoktatás nem kizárólagos állami feladat».

A nem magyar anyanyelvű nép közé ékelt magyar kisebbségnek nagyobb védelem biztosíttassék, mint aminőt a törvényjavaslat kilátásba helyez. Ily helyeken lehetőleg állami iskola állíttassék.

A nem magyar tannyelvű iskolákban egyes tárgyak a IV. osztálytól kezdve magyar nyelven taníttassanak (földrajz, hazai történet, alkotmánytan).

Az elemi iskolai bizonyítványok a nem magyar tannyelvű iskolákban is magyar nyelven állíttassanak ki.

Az elemi népoktatás legyen teljesen ingyenes. A teljes tandíjmentesség és tankötelezettség egymást feltételezik. A tandíjmentesség által a népoktatást érő anyagi veszteség vagy arányában való kivetés által szüntettessék meg.

Mielőtt az igazolatlan mulasztás kihágásnak minősíttetnék, kisérltet volna teendő a mostani alapon a tankötelezettség érvényesítésére a végrehajtás gyorsítása, komolysága, a sanctiónak az eljáró közigazgatási közegek ellen irányítása által. Ha azonban a kihágássá minősítés érvényre emeltetik, az eljárás el ne idegenítse a szegény szülő az iskolától.

A felmentés esetei a törvényben taxative felsoroltassanak.

Az iskolakötelezettség a 7-ik életévvel kezdődjék.

A szorgalom-idő és a szünetek szorosan a helyi viszonyokhoz szabva állapítandók meg, úgy azonban, hogy a tanítási idő legalább kilenc hónap legyen.

Szétszórt pusztáknak gyűjtő iskolák állítandók.

Az egy tanteremre és tanítóra eső tanulók száma 60-ban állapíttassék meg, mely szám csak kivételképen emelkedhessék 80-ig.

Az ismétlő iskola legyen magyar tannyelvű.

A felekezeti, községi és állami tanítók egyenlő fizetésben részesíttessenek.

A fizetés minimuma 1000 koronában állapíttassék meg, mely az iskola fentartó hozzájárulására 1200 koronára legyen kiegészíthető.

A iskola fentartók a tanító pénzbeli járandóságait a tanító hozzájárulása nélkül szedjék be és készpénzül adják ki.

A fegyelmi hatóságban a tanítók is képviselve legyenek.

Államellenes tankönyvek használatáért első sorban az iskola-fentartó vonassék felelősségre.

A tanítóképesítő vizsgálat ketté osztása nem szükséges. Az alapvizsgálat mellőzhető. Helyette elég az *absolutorium*.

A szakvizsgálat legyen teljesen magyar. A szakvizsgálat tárgyai a képzőben magyar nyelven taníttassanak.

A német nyelv a nem magyar tannyelvű tanítóképzőkben törültessek a kötelezett tárgyak sorából.

Szerkesztessék egységes népoktatási törvénykönyv egyelőre legalább az 1868 : XXXVIII. t.-c. érvényben maradó szakaszainak befoglalásával.

A törvény végrehajtását biztosító utasítás módszeres vonatkozásai legyenek figyelemmel a középiskolára.

Az Országos Bizottság memorandumából figyelembe veendők volnának pótlólag :

A tanítóképesítő vizsgálóbizottság akként állíttassék össze, hogy abban az állami befolyás kellőképen érvényesüljön.

Az elsőfokú fegyelmi hatóságban a tanítók is képviselve legyenek.

A szorgalom-idő legalább kilenc hónapban állapíttassék meg. A tanító ne legyen heti 36 órai tanításra kötelezve. Az egy tanteremre és tanítóra eső tanulók száma ne 80-ban, hanem kevesebben állapíttassék meg.

Hátra volna még azon kívánalmak felsorolása, melyekben a *saját álláspont* jutna kifejezésre. E tekintetben azonban abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy nincs sok mondani valóm. Azt a keveset, ami van, a következőkben sorolom fel :

A *tankötelezettség* fejezeténél :

Az iskolakötelezettség pótéve mellőztessék. Amely gyermek a szigoruan keresztül vitt tankötelezettség mellett hat éven át nem sajátítja el a szükséges ismereteket, az vagy gyöngye tehetségű, vagy rossz tanításban részesült. Az első esetben a tehetségének megfelelő iskolába kell őt adni, a második esetben jó tanításról kell gondoskodni és eléje vágni annak, hogy értelmes gyermek hat év alatt se tanulja meg a megszabott tanítás anyagot.

A mulasztásoknak kihágássá minősítése esetén a következő fokozatok előzzék meg a kihágási eljárás foganatba vételét :

- a) megintés,
- b) 50 fillér birság,
- c) 1 korona „
- d) 2 korona „

A törvény szabjon szigorú büntetést az alkalmazó közigazgatási közegkek részéről tanusított kötelesség mulasztására:

A végrehajtást szabályozó rendeletben a gyors és erélyes eljárásra helyeztessék suly.

A szorgalom-idő minimuma kilenc hónapban állapítandó meg.

Az elemi iskola tárgyai felsorolásában a nem magyar anyanyelv közvetlenül a magyar után említendő. Ez a figyelem békítőleg hat, noha a magyar nyelv érvényesülésének mit sem árt.

Az elemi tanító legfeljebb heti 30 órára legyen külön díjazás nélkül kötelezhető. Ezentul 50 K óradijra legyen igénye.

A *javadalmazás kérdése*: A korpótlék hétszer legyen esedékes, nehogy a tanító utolsó éveit az előhaladás minden reménye nélkül legyen kénytelen szolgálni.

A tanító ne csak államsegélyét kapja az adóhivataltól, hanem minden készpénzbeli járandóságát is. Szállítsák be oda az iskola fenntartók.

A kántori és tanítói fizetés ügye szabályozandó. A kántori járandóságok, vagy figyelmen kívül hagyandók a tanítói fizetés megállapításában, vagy a nyugdíjigény megállapításában is számba veendőek.

Tanítóképzés és képesítés: Tizennyolc évesnél idősebb ifjak méltánylást érdemlő esetekben a képzőkbe miniszteri engedéllyel felvehetőek legyenek.

A német nyelv mint kötelező tantárgy a magyar tannyelvű képzőkben is töröltessék; miután köztapasztalat, hogy az eredmény nem éri meg a rája fordított időbeli és anyagi áldozatot. Taníttassék e tantárgy facultative az összes tanítóképzőkben.

Az állásától való elmozdításra ítélt képző-intézeti tanár hivatalvesztési szigorítással ne zárassék el a pályától. Az állásától elmozdított tanár a nyugdíjintézetbe befizetett járulékait kívánatra kaphassa vissza.

A középiskolai érettségivel képesítőre jelentkező jelölt csak külföldi és pädagogiai vizsgálatra köteleztessék.

A magántanulók osztályvizsgálatra a tanári testület ajánlatára a kir. tanfelügyelő által bocsáttassanak.

Az állami vizsgálóbizottság tagjai felerészben a fentartó hatóság által, felerészben pedig a kir. tanfelügyelő ajánlatára a miniszter által nyerjék megbízásukat.

A szakvizsgálaton két ízben megbukott tanítójelöltek különös

méltánylást érdemlő esetekben a miniszter engedelmével harmadszor is jelentkezessenek vizsgálatra.

A tanfelügyelői szakvizsgálat törvénybe iktatása az ügy javára szolgál.

A tanfelügyelő rendbirságolási joga azonban a tanítóval szemben mellőzendő volna, miután a szolgálat külső rendje az oktatás terén nem olyan lényeges, amennyiben az, helyes adminisztrálás mellett birság nélkül is biztosítható.

Ezzel, i. t. tanári kör, felszólalásom végére jutottam. Határozottan formulázott indítványt nem terjeszték elő. Amennyiben azonban hozzászólásom visszhangra találna, bátor lennék javaslataimat határozati javaslatba összefoglalni.

★

Az előadásban kifejezésre jutott javaslatok *Kovács Dániel, Szabó András, Gyerkes Mihály, Schiller Irma, dr. Solymosi Lajos* elnök hozzászólása utána következő módosítással fogadtattak el:

A kör az általános tandíjmentességgel összeegyeztethetőnek tartja a szigorított tankötelezettséget. Azért a tandíjmentesség mellett a kiadás törvénybe iktatását a javasolt enyhítéssel elfogadhatónak találja.

A tanítói fizetés kérdésében a Zelenka Pál és az Országos Bizottság álláspontjára helyezkedik, tehát a XI. fizetési osztálynak megfelelő javadalmazást tart szükségesnek a tanítók részére.

Megbizzá a felszólaló Ember Jánost, hogy proposícióit Molnár Károly első előadónak megegyező s elfogadott javaslataival összhangzásba hozva, határozatba foglalja össze.

Végül kimondja a kör, hogy jelen határozatát a központtal szövegebbikörü támogató mozgalom megindítása végett közölni fogja s a mozgalom sikere érdekében a kör maga is megteszi saját hatáskörében a szükségeseknek mutakozó lépéseket.

Ezen határozat érvényesítésével az elnökség bizatik meg.*

* Az előadás kiegészítése céljából közöltük ezekben a kör megállapodásait is, amit annál szivesebben teszünk, mert tudtunkkal ez az egyedi eset, hogy a népoktatásügy ezen életbevágó kérdésével középiskolai tanárok testülete foglalkozott. Az *egyetemes* tanügyi közszellem megnyilatkozását örömmel jegyezzük föl és azzal az óhajttással, vajha ilyen följegyzésre minél gyakrabban lenne alkalmunk.

Szerk.

